ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

www.sosyalarastirmalar.com ISSN: 1307-9581

Cilt: 5 Sayı: 21 Bahar 2012 Volume: 5 Issue: 21 Spring 2012

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 5 Sayı: 21 Volume: 5 Issue: 21
Bahar 2012 Spring 2012
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research uluslar arası hakemli bir dergidir. Dergimiz; *EBSCO, MLA, DOAJ, Proquest CSA (Linguistics and Language Behavior Abstracts, Sociological Abstracts), Scientific Commons, BC ELN, Ulrichsweb, Index Islamicus, SSRN, ICAAP, Index Copernicus, J-Gate, Journal Seek, ASOS Index, Journal Database, TEI, SIOP SocIndex, Pubget and WorldCat* vb. uluslararsı indeks ve veritabanlarında yer almaktadır.

Editör / Editor
Yrd. Doç. Dr. Muhammet KUZUBAŞ

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Ali ÇELİK
Prof. Dr. Alim GÜR
Prof. Dr. Kemalettin ŞAHİN
Prof. Dr. M. Yavuz ERLER
Prof. Dr. Mahmut KAPLAN
Prof. Dr. Şeref BOYRAZ
Doç. Dr. Bekir ŞİŞMAN
Doç. Dr. Ergin AYAN
Doç. Dr. Eyüp BACANLI
Doç. Dr. İlhan EKİNCİ
Doç. Dr. Fatih ÜNAL
Doç. Dr. Netice YILDIZ
Yrd. Doç. Dr. Salih DEMİRBİLEK

İletişim / Contact
Ordu Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Ordu - TURKIYE
Tel: 0452 234 50 10 / 1645
Faks: 0452 233 91 49

E-mail: dergi@sosyalarastirmalar.com
editor@sosyalarastirmalar.com

İÇİNDEKİLER

Yeni Türk Edebiyatında Mersiyeyi Yaşayanlar Abdullah ACEHAN	7-23
Edebiyat Teorisi Üzerine-3: Edebiyat Teorilerinin Sınıflandırılması Adem ÇALIŞKAN	24-60
Zile Kazasında Şahıs Adları Alpaslan DEMİR	61-75
On Translations of Qabus-nama During The Old Anatolian Turkish Period Enfel DOĞAN	76-86
Rüya Tabirine Dair Bir Manzume: Diyarbakırlı Azmî'nin Miftâhu'l-Ma'ânî'si Mehtap ERDOĞAN	87-105
Safahat'ta Emek ve Gayret Kavramları Üzerine Ertan EROL	106-116
Kerem Operasında Tasavvuf Etkisi Elif Sanem GÜLEÇ	117-132
Meşrutiyet Dönemi Gezginlerinin Gözlemleriyle Avrupa'da Türk İmgesi Mürsel GÜRSES	133-157
Translation Analysis and Assessment of Poetic Discourse: Extra-Textual Meaning in Persian and English Elahe JAMSHIDIAN - Razieh MOHAMMADI	158-167
"Korkuyu Beklerken" ile "Yuva" Hikâyelerinde Mekânla İlişkisi Açısından Korku ve Paranoya Esra KARA	168-177
İran'da Tercüme Faaliyetleri ve Tercüme Edilen İlk Kitaplar (1830-1904) Yılmaz KARADENİZ	178-191
Le Théâtre de Eugène Ionesco, Quelques Réflexions sur la Signification de la Prolifération Arzu KUNT	192-195
Kutadgu Bilig'de Betimleyici Eylemler Aziz MERHAN	196-208
Şekil, Muhteva ve Yazar Kadrosu Açısından Gülpınar Dergisi Salih OKUMUŞ - Sabit BAYRAM	209-223
Şiir Mecmûalarının Neşri Hakkında Ahmet TANYILDIZ	224-239
Osman Nevres'in Güzelliğe, Şiire ve Şaire Bakışı Sümeyye YILDIZ	240-248

Govarnance as an Interdisciplinary Common Study Area and a Separation Point: Transformation of Political Power in Turkey
Fulya AKYILDIZ 249-260

XX. Yüzyıl Başlarında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu
Nurgül BOZKURT 261-277

Vasili Dimitriyeviç SMİRNOV (1846-1922)
İhsan ÇOMAK 278-284

Süleyman bin Kesir El-Huzai'nin Öldürülmesi
Mehmet DALKILIÇ 285-292

Osmanlı'da Halkla İlişkiler: Sultan Abdülaziz Dönemi Örneği
Hüseyin DİKME 293-305

8 Numaralı (Kamame) Kilise Defteri'nin Tanıtımı ve Fihristi
İhsan SATIŞ 306-313

İran's Iraq Policy after the Second Gulf War
A. Sait SÖNMEZ 314-328

Vehhâbîliğin Osmanlı Mütefekkirleri Üzerindeki Akisleri
Fatih M. ŞEKER 329-358

Geç Ortaçağ Avrupasında Pazar ve Panayır İlişkisinin Ticaret Hayatındaki Rolü ve Türk-İslam Dünyasındakilerle Karlılaştırılması
Pınar ÜLGEN 359-381

21. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türkiye Nüfusunda Ne Değişti?
Mustafa YAKAR 382-402

Ağrı Eyüp Paşa (Pazı) Kalesi Üzerine Bazı Notlar
Yusuf ÇETİN 403-413

Salamis'ten Spiral Yivli Sütunlar
Davut KAPLAN 414-429

Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'ndeki Ebrû Örnekleri
Neval KARAKUŞ SAKİN 430-442

Kırşehir Kaleleri
Veli ÜNSAL 443-464

Are Human Rights a Western Construct? From The Confucius Peace Prize to the Practice of Suttee in India
Thomas NG 465-467

A Sociological Review of Issues on Juveline Delinquency
Matthias OLUFEMI DADA OJO 468-482

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 5 Sayı: 21 Volume: 5 Issue: 21
Bahar 2012 Spring 2012
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

SÜLEYMAN BİN KESİR EL-HUZAİ'NİN ÖLDÜRÜLMESİ*

"THE SLAYING OF SULAYMAN IBN KATHIR EL-KHUZAI"

Mehmet DALKILIÇ**

Özet

Süleyman bin Kesir el-Huzai, Abbasi ihtilali esnasında Horasan'ın en meşhur Arap lideri idi. O ve onun kabilesi (Huzâ) uzun yıllar boyunca Merv şehrinde Abbasiler adına faaliyet gösterdiler. Bu yüzden Süleyman bin Kesir el-Huzai, İmam Muhammed bin Ali tarafından takdir edilmiştir. Ancak bu durum ihtilal sonrası değişti. Olaylar onun aleyhine gelişmeye başladı. Nihayetinde H.132/750 tarihinde Ebu Müslim el-Horasani tarafından öldürüldü. Süleyman bin Kesir'in öldürülüşü, bir trajedi idi ve bu trajedi İslam Tarihinin en problemli olaylarından birisidir. Bu yüzden bu çalışmada, bu cinayetin nedenlerini açıklayacağız.

Anahtar Kelimeler: Süleyman bin Kesir, Abbasiler, Ebu Müslim el-Horasani, Merv.

Abstract

Sulayman ibn Kathir el-Khuzai was the most famous Arabic leader of Khurasan the during Abbasid Revolution. In several times he and his tribe(Khuzâ) acted on behalf of Abbasids in Marw. So Sulayman ibn Kathir el-Khuzai was appreciated by Imam Muhammad ibn Ali. But the situtation has changed after the revolution. The events developed against him. Eventually he was killed by Abu Muslim Al-Khurasani in H. 132/ A.D. 750. The slaying of Sulayman ibn Kathir el-Khuzai was a tragedy and this tragedy was one of the most enigmatic incidents in Islamic History. Thus, in this study we will explain the reasons of this murder.

Key Words: Sulayman ibn Kathir, Abbasids, Abu Muslim el-Khurasani, Marw.

Giriş

Süleyman bin Kesir, Abbasi hareketine çok erken dâhil olmuş, önemli bir şahsiyettir. O ve onun kabilesinin Abbasi İhtilaline yapmış olduğu katkılar hiçbir zaman unutulmamıştır. Tüm bu gerçeklere rağmen ihtilal sonrası yaşanan hadiseler, o ve taraftarları için hayal kırıklığına neden olmuştur. İhtilalin en önemli şehri olan Merv'in en hatırı sayılır liderinin

---

* Bu makale, "Horasan'da İktidar Mücadeleleri"(M.705-796) adlı doktora tezimizden istifade edilerek hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

gözden düşmesi ve öldürülmesi doğal olarak zihinlerde bir takım soru işaretlerine neden olmuştur. Bu bağlamda onun öldürülme sürecini daha iyi anlayabilmek için, ihtilal sırasında yaşanan hadiselere bakmamız gerekir. Olayın bizler için anlaşılabilir bir hale gelmesi için; Süleyman bin Kesir'in ihtilalin başlangıcından öldürüldüğü ana kadar olan mücadelesini bu makalemizde ele alacağız.

1-Süleyman bin Kesir

"Ebu Muhammed" künyesi[1] ile de bilinen Süleyman bin Kesir aslen Araptır. Merv[2] şehri sınırları içerisinde yer alan ve Sefizenc[3] kasabasına yerleşmiş olan Huzâ kabilesinin lideriydi. Merv şehrinde hatırı sayılır bir nüfuza sahip idi. Abbasi ihtilalinin baş mimarı İmam Muhammed bin Ali, Süleyman bin Kesir'in bölgedeki nüfuzundan istifade etmek istiyordu. Bu nedenle ona, Abbasi hareketi içerisinde önemli bir görev verdi.[4] Kısa bir müddet sonra H.100/718 yılında ihtilal hareketi başladı.[5]

Süleyman bin Kesir, Abbasilerin hizmetine girdiği ilk andan itibaren samimi bir şekilde gayret gösterdi. Özellikle o, Kufe ve civar bölgelerden gelen davetçiler için yapmaları uygun ortam hazırlama ve irtibatı sağlama görevini üstlenmişti. Bazı zamanlar hayatı tehlikeye bile düşüyordu. H. 117/734- 735 tarihinde dönemin Horasan valisi Esed bin Abdullah el-Kasri tarafından hapse atılıp, sonra serbest bırakıldı.[6]

Tarihler H.118/735 yılını gösteriyor iken hareket içerisinde Hıdaş krizi patlak verdi.[7] Krizin bitmesi için Süleyman bin Kesir Horasan-Humeyme hattında mekik dokudu, İmam

---

[1] Anonim (1971). *Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, thk: Abdülaziz ed-Dûrî, Beyrut, s. 199.

[2] Merv: Bugün Türkmenistan sınırları içerisinde yer alan, Horasan bölgesinin önemli bir şehridir. Ayrıntı için bkz: O. G. Özgüdenli (2005). "Merv", *İslam Ansiklopedisi (T.D.V.)*, XXVIIII, İstanbul, s. 221-223.

[3] Sefizenc: Merv şehrine 4 fersah(24 km) uzaklıkta bulunan bir yerleşim birimidir. Bazı kaynaklarda bu yerin ismi Şenfir olarak zikredilmektedir. Bkz: Anonim (1971). A.g.e., s. 274.

[4] Anonim (1971). A.g.e., s. 224- 225. İhtilal sorumluları şu isimlerden müteşekkil idi: 1)Süleyman bin Kesir 2)Lahız bin Kurayz 3)Kahtebe bin Şebib 4)Musa bin Kab 5) Halid bin İbrahim 6) Kasım bin Mücaşi 7)İmran bin İsmail 8) Malik bin Heysem 9) Talha bin Ruzeyk 10) Amr bin Ayan 11)Şibl bin Tahman 12) İsa bin Ayan

[5] Ebu Cafer Muhammed bin Cerir et-Taberî (1991). *Tarîhu'l-Umem ve'l-Mülûk*, Beyrut, IV, s 66. Ayrıca bkz:. Ebu'l-Abbas Ahmed bin Yahya el-Belâzurî (1978). *Ensâbu'l-Eşrâf*, nşr: Abdülaziz ed-Dûrî, Beyrut, III, s. 115; Ahmed bin Ebi Yakub bin Cafer bin Vehb el-Yakûbî (tsz). *Tarîhu'l- Yakûbî*, Beyrut, II, s. 308; Ebu Hanife Ahmed bin Davud ed-Dineverî(1995). *el-Ahbâru't-Tıvâl*, thk: Ömer Faruk et-Tabâi, Beyrut, s. 305- 306.

[6] Taberî (1991). A.g.e., IV, s. 162- 163; Belâzurî (1978). A.g.e., III, s. 117; Mutahhar bin Tahir el-Makdisî (1916). *Kitabu'l-Bed ve't-Tarîh*, Paris, VI, s. 60; Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali bin Muhammed bin Abdülkerim İbnu'l-Esîr (1986). *el-Kâmil fi't-Târîh*, çev: M.Beşir Eryarsoy, İstanbul, V, s. 157- 158; Ebu Zekeriya Yezid bin Muhammed bin İyas bin el-Kasım el-Ezdî (1967). *Tarîhu'l-Mevsil*,thk: Ali Habib, Kahire, s. 38.

[7] Hıdaş Krizi: Abbasi hareketinin Kufe baş sorumlusu Bukeyr bin Mahan H.118//735 tarihinde Ammar bin Yezdad isimli bir şahsı Horasan'a gönderdi. Bu kişi Horasan'a ulaştıktan kısa bir müddet sonra ismini "Hıdaş" olarak değiştirdi. Daha sonra İslam inancına aykırı fikirleri İmam Muhammed bin Ali'nin görüşleriymiş gibi anlattı. Böyle bir hadise karşısında Horasanlı taraftarlar fikir ayrılığına düştüler. Kısa bir süre sonrada Hıdaş(Ammar bin Yezdad) öldürüldü. Ancak bir müddet İmam Muhammed bin Ali ile Hıdaşın sapkın fikirlerini benimseyen taraftarlar arasında gerilim yaşandı. Bkz: Taberi (1991). A.g.e., IV, s. 164; Belâzurî (1978). A.g.e., III, s.116- 117; Makdisî (1916). A.g.e., IV, s.60- 61; G. V. Vloten (1986). *Emeviler Devrinde Arap Hâkimiyeti-Şia Mesih Akideleri Üzerine Araştırmalar*, çev: Mehmet S.Hatipoğlu, Ankara, s. 59- 60; J. Wellihausen (1963). *Arap Devleti ve Sükutu*, trc:Fikret Işıltan, Ankara,, s.242; H. Atvan (1984). *ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur*, Beyrut, s.203- 205; M. Sharon (1986). "Khidash", ed: E.J.Brill, *EI2*, V, Leiden, pp. 1- 3.

[8] Taberî (1981). A.g.e., IV, s. 182-183; İbnu'l-Esîr (1986). A.g.e., V, s.180- 181; İsmail bin Ömer İbn Kesîr (1995). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, çev: Mehmet Keskin, İstanbul, IX, s. 533- 534.

[9] Anonim (1971). A.g.e., s. 216.

[10] Taberî (1991). A.g.e., IV, s. 290; İbn Kesîr (1995). A.g.e., X, s. 282- 283. Horasan'dan gelen bu heyet Mekke'ye gitmeden önce Abbâsi taraftarlarının yoğun biçimde faaliyet gösterdiği Kufe'ye uğradılar. Burada Ebu Müslim'le tanıştılar. Ebu Müslim'in sahip olduğu yetenek ve zekâsına hayran kaldılar. Onu da yanlarına alarak Mekke'ye geldiler. Anonim (1971). A.g.e., s. 255; Belâzurî (1978). A.g.e., III, s. 119.

[11] Belâzurî (1978). A.g.e., III, s. 119.

Muhammed bin Ali'nin mesajlarını Horasanlı taraftarlara ulaştırarak problemin çözümüne katkıda bulundu.[8]

H. 125/743-744 tarihinde aralarında Süleyman bin Kesir'in de bulunduğu dört üst düzey temsilci Hac mevsiminde Mekke'ye giderek İmam Muhammed bin Ali ile buluştular. İmam ölümcül bir hastalığa tutulmuştu. Bu görüşme mevcut İmam ile yapılan son toplantı olma özelliğine sahipti. İmam Muhammed kendisinden sonra hareket liderinin oğlu İbrahim olacağını bildirdi. Bu toplantı esnasında Süleyman bin Kesir, Ebu Müslim adındaki bir gençten övgüyle bahsetti. Süleyman'ın amacı yetenekli insanları harekete kazandırmak bu suretle ihtilalin başarıya ulaşmasını sağlamaktı. Bu genç ile bir müddet sonra gerilim yaşayacağını aklının ucundan bile geçirmemişti. İmam Muhammed bu gencin Abbasi hareketine kazandırılmasını ve Humeyme'ye gönderilmesini emretti. Bu görüşme sonrası üst düzey temsilciler Horasan'a geri döndü.[9]

İmam Muhammed bin Ali mezkur toplantıdan kısa bir müddet sonra vefat etti. Yerine oğlu İbrahim bin Muhammed geçti. Hareket için yeni olan sadece İmam İbrahim olmadı Ebu Müslim adındaki bir gencin Abbasilerin hizmetine girişi hareket içi dengeleri değiştirdi.

2- Ebu Müslim el-Horasani

H. 127/ 744-745 yılında Süleyman bin Kesir, Lahız bin Kurayz ve Kahtebe bin Şebib'ten oluşan bir heyet yeni İmam ile görüşmek için Mekke'ye doğru yola çıktılar. Kufe'ye geldiklerinde önceki imama bahsettikleri genci de(Ebu Müslim) yanlarına alarak yola devam ettiler. Mekke'ye ulaşınca yanlarında bulunan genci İmam İbrahim'e takdim ettiler.[10] İmam İbrahim bin Muhammed, Ebu Müslim'i hareketi yakından tanıması için Kufe baş sorumlusu Ebu Seleme el-Hallal'a teslim etti. Ebu Seleme de tecrübe kazanması için onu Ebu Musa es-Serrac'a gönderdi. [11] Yeterli tecrübî birikime elde eden Ebu Müslim, Humeyme'ye gönderildi. İmam İbrahim, kendine gelen yetenekli genç ile yakından ilgilendi ve ona Abdurrahman ismini verdi.[12]

İmam İbrahim, Ebu Müslim'i doğrudan kendisine bağlı, tam yetkili Horasan yöneticisi yapmayı planlıyordu. Böyle bir düşüncenin Süleyman bin Kesir başta olmak üzere bir çok kişinin hoşuna gitmeyeceğini de tahmin ediyordu. Bu yüzden düşüncesini uygulamaya geçirmek için acele etmeyip, uygun zamanı beklemeye başladı.

Horasan-Humeyme arasındaki tüm iletişim faaliyetleri Kufe temsilcisi Ebu Seleme el-Hallal yürütüyordu. Süleyman bin Kesir başta olmak üzere önde gelen Horasanlı üst düzey temsilciler bu iş için yeni bir isme ihtiyaç olduğunu düşünüyorlardı. Bu nedenle H. 128/745-746 yılında İmam İbrahim ile görüşerek yeni bir simin bu işi üstlenmesini talep ettiler. İmam İbrahim Süleyman bin Kesir ve arkadaşlarına bu vazifeyi teklif etti. Ancak onlar bu görevi üstlenmeye yanaşmadılar. Bunun üzerine İmam İbrahim bin Muhammed, Ebu Müslim'i bu vazife için önerdi. Kimse bu isme itiraz etmedi. Böylece Ebu Müslim Horasan temsilcisi oldu.[13]

3-Çatışma ve Uzlaşma

Süleyman bin Kesir, Ebu Müslim'in daha önceki temsilciler gibi sınırlı yetkiye sahip olacağını düşünüyordu. Ancak durum onun umduğu gibi gelişmedi. Ebu Müslim'in doğrudan

---

[12] *"Ben sana Abdurrahman ismini veriyorum, künyen Ebu Müslim olsun. İşte bu senin ismin ve künyendir."* Bir rivayete göre Ebu Müslim'in ismi İbrahim bin Haktan idi. Anonim (1971). A.g.e., s. 255. Yakubi'ye göre; ismi İbrahim bin Osman idi. Yakubi (tsz). II, s. 327. İbrahim bin Osman bin Beşşar ismini zikreden rivayete göre; İmam, onun adını ve künyesini değiştirip, taraftarlarından biri olan Ebu Necm'in kızı ile evlendirmiştir. Abdurrahman bin Muhammed İbn Haldûn (1967). Kitâbu'l-İber, Beyrut, III, s. 217.

[13] Taberî (1991). A.g.e., IV, s. 300; Belâzurî (1978). A.g.e., III, s. 119; Anonim (1971). A.g.e., s. 256; İbn Kesîr (1995). A.g.e., X, s. 55.

İmam İbrahim'e bağlı ve kendisinden bağımsız hareket edecek olması Süleyman bin Kesir'in hoşuna gitmedi. Ebu Müslim Horasan'a gelmeden gergin bir hava yaşanmaya başlandı.

Doğrusu, Ebu Müslim Horasan'a geldiği zaman nasıl bir manzara ile karşılaşacağını henüz bilmiyordu. İmam İbrahim bin Muhammed, ona tedbirli olmasını, Süleyman bin Kesir ile iyi geçinip, ona isyan etmemesini tavsiye etti.[14]Muhtemelen o, Ebu Müslim'in geniş yetkiyle Horasan'a gönderilmesinden Süleyman bin Kesir'in rahatsızlık duyacağını tahmin ediyordu.

Ebu Müslim, Horasan'a gelince Süleyman bin Kesir'in evinde bir toplantı tertip edildi. Ebu Müslim yanında İmam İbrahim'in mektubunu getirmişti. Toplantıya katılanların gözü önünde mektubu açarak: *" İşte bu İmamınız ve mevlanızın mektubudur"* dedi. Süleyman bin Kesir, Ebu Müslim'in bu çıkışından hoşnut olmadı. Ebu Müslim'i küçümser bir havada konuşmasına başladı: *"Gördüğüm kadarıyla sağır bir hayvan sahibi olarak geldin. Ey Ebu Mansur! Mektubun mührünü açıp bizlere İmamımızın mektubunu oku."* [15] Ebu Mansur mektubu okudu.[16] Mektupta yazılanlar Süleyman bin Kesir'in öfkelenmesine neden oldu: *"Biz kötülüklere maruz kaldık, korkuyu hissettik, gözlerimize uyku girmedi, bir kısmımızın elleri ve ayakları kesildi, diğer bir kısmımızın gözleri oyulup, dilleri kökünden kesildi. Maruz kaldığınız belaların en hafifi, şiddete uğramak, takip edilmek ve hapse atılmaktı. Tam da rahat bir nefes alacağımız, gözlerimizin açılacağı, diktiğimiz fidanların ürün vermeye başlayacağı bir zamanda, kim ve nereli olduğunu bilmediğimiz biri bize geliyor. Bu* (Ebu Müslim) *annesinin karnında yaratılmamış iken ben bu davayı biliyordum. Ey Ebu Mansur! Benden işitmiş olduğun şeyleri aynen İmam'a yaz."* Ebu Mansur bu işe razı olmadığını beyan ederek: *"... İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş sanadır."*[17] *'Vallahi ben İmam'ı işitip itaat etme noktasında ilk teslim olanlardanım'* dedi. Talha bin Ruzayk'ın bu çıkışı üzerine mecliste bulunanlar ve Ebu Davud Halid bin İbrahim, Süleyman bin Kesir'e seslenerek: *" Ey Ebu Muhammed! Eğer sen İmamına itaat ediyorsan bunun gereğini yerine getir, ahdine uygun olarak işit ve itaat et ya da nefsine uyarak muhalif ol"* [18] dedi.

Mecliste bulunanlar Süleyman bin Kesir'e tavsiyede bulunurken, Ebu Müslim İmam'ın yazmış olduğu mektubu almak için elini uzattı. İşte bu anda beklenmedik bir şey oldu. Süleyman bin Kesir; elindeki diviti Ebu Müslim'in yüzüne fırlattı. O anda Ebu Müslim'in yüzünden kanlar akmaya başladı. Süleyman bin Kesir'in kardeşi; Beşir bin Kesir de aynı şeyi tekrar etti. Ebu Müslim bu halde mecliste ayağa kalkarak: *" Yoksa siz, Rabbim Allah deyip sizlere imamınızdan delillerle gelen adamı öldürecek misiniz?"* dedi.[19] Ebu Müslim ayağa kalkarken Naciye bin Esyele el-Bahili ve Muhammed bin Ulvan el-Mervezi de onunla birlikte ayağa kalktı. Bu iki kişi Ebu Müslim'in yüzündeki kanı yıkarken Ebu Müslim şöyle diyordu: *"Her haberin gerçekleşeceği bir zaman vardır. Yakında siz de bileceksiniz"*[20] Bu arada Muhammed bin Ulvan elbisesinden bir parça koparıp Ebu Müslim'in başını sardı.[21]

Meclis dağıldığı vakit taraftarlar iki kısma ayrılmıştı. Bir kısmı İmamın emrine uyarak Ebu Müslim'e mutlak itaati savunurken, Süleyman bin Kesir'in görüşünü paylaşanlar böyle bir düşünceyi reddediyorlardı. Uzun münazaralar neticesinde nakiplerin çoğunluğu kendilerinden

---

[14]Taberî (1991). A.g.e., IV, s. 300; Dineverî (1995). A.g.e., II, s. 114; İbnu'l-Esîr (1986). A.g.e., V, s. 289, İbn Kesîr (1995). A.g.e., X, s. 55, Ezdî (1967). A.g.e., s. 65.

[15] Ebu Mansur: Süleyman bin Kesir'in hitap ettiği bu kişi 12 nakipten biri olan Talha bin Zurayk(Ruzayk) el-Huzai'den başkası değildi. Talha'nın hareket içerisinde muhaberat konusunda özel bir görevi vardı. İmam'ın yazdığı mektupların okunması ve cevabının yazılması işi ile sorumluydu.

[16] İmam İbrahim bin Muhammed; mektubunda siyasi direktiflerini dini motiflerle destekleyerek Horasan taraftarlarından Ebu Müslim'e mutlak manada itaat etmelerini istiyordu. Ayrıca, Ebu Müslim'e Horasan, Sicistan, Kirman, Cürcan, Kumis, Rey, İsfehan, Hemedan bölgesinin yönetimini bırakıyordu. Mektubun tam metni için bkz: Anonim (1971). A.g.e., s. 269- 270.

[17] Bakara Suresi, II/286.

[18] Anonim (1971). A.g.e., s. 270- 271.

[19] Ebu Müslim'in bu konuşmayı Mümin Suresi 28. Ayet-i Kerime'yi iktibas ederek yapmıştır. Ayeti Kerime'nin tamamı şöyledir : *" Firavun ailesinden imanını gizlemekte olan mümin bir adam şöyle dedi: ' Rabbim Allah'tır, dediği için bir adamı öldürecek misiniz? Hâlbuki o, size Rabbinizden apaçık mucizeler getirdi. Eğer Yalancı ise yalanı kendi aleyhinedir. Eğer doğru söylüyorsa, sizi tehdit ettiği şeylerin bir kısmı başınıza gelecektir. Allah, aşırı giden, yalancılık eden kimseyi doğru yola eriştirmez"*

[20] Enam Suresi, VI/ 67.

[21]Anonim (1971). A.g.e., s. 271 -272.

olmayan yabancı birinin Horasan idareciliğine rıza gösterdiler. Ebu Müslim ismi üzerinde görüş birliğine varılınca Ebu Davud'un evinde Ebu Müslim'e biat ettiler. Süleyman bin Kesir bu son gelişme üzerine tek başına kaldı. Ebu Müslim, Süleyman bin Kesir'in muhalefetini İmam İbrahim'e bildirdiğinden dolayı, Süleyman bin Kesir'e iletilmek üzere bir mektubu Ebu Müslim'e gönderdi. Mektubu alan Ebu Müslim, Süleyman bin Kesir'in yanına gelerek İmamın son mektubunu kendisine iletti. Bu mektupta; bir taraftan Süleyman bin Kesir'in hareket için yapmış olduğu fedakârlıktan övgüyle bahsedilirken öte yandan razı olmaması halinde hareketi onun emrine vermesi Ebu Müslim'den isteniyordu. İmamın sözleri Süleyman bin Kesir'in gururunu okşadı. Muhalif tavrından vazgeçerek Ebu Müslim'in yöneticiliğini tanıyacağını beyan etti.[22] Diğer bir rivayete göre de Ebu Davud'un gayreti sayesinde Süleyman bin Kesir, Ebu Müslim'e muhalefet etmekten vazgeçmiştir.[23] İlk bakışta küçük bir anlaşmazlık gibi gözüken bu olay; hareket içerisinde iktidar olma mücadelesini gün yüzüne çıkarmıştır. Süleyman bin Kesir'in Ebu Müslim'i belli bir müddet protesto etmesi, Humeyme yönetimine bir tepki olarak anlaşılacağı gibi doğrudan doğruya Ebu Müslim'in şahsına yönelik bir tepkiyi de ifade edebilir. Şu halde Süleyman bin Kesir'in Ebu Müslim'i bu iş için yeterli görmemesinin bir takım sebepleri olması gerekir. O halde Süleyman bin Kesir'in Ebu Müslim'i genç ve deneyimsiz oluşunu ileri sürerek kabul etmek istemeyişinin[24] ardında bir takım sosyal ve siyasi nedenler yatmaktadır. Bunlar:

1-Horasan Abbasî hareketinin önde gelen liderleri(nakipler) Merv şehrinin önde gelen isimlerinden oluşmaktaydı. Hareketin başlangıç tarihi olan H. 100/718 tarihinden bu zamana kadar her türlü sıkıntıyı göğüsleyen, taraftar kitlesinin çoğalmasında emeği geçenler; bu insanlardan başkası değildi. Yaptıkları hizmetlerden dolayı zaman içerisinde; özellikle Hıdaş olayından sonra bölge üzerindeki nüfuz ve otoriteleri tedrici olarak artmıştı.[25] Bu nedenle en azından bundan sonraki dönemde siyasi kazanımlarını korumak istiyorlardı. Şayet istedikleri şey daha fazlası olsaydı, İmam İbrahim bin Muhammed, kendilerine Horasan yöneticiliğini teklif ettiğinde tereddüt göstermeden kabul ederlerdi. Onlar böyle bir teklifi kabul etmediler.[26] İmamın Horasan yöneticisi olarak tayin edeceği kişinin önceki yöneticilerle aynı statüde olacağını tahmin ediyorlardı. Durumun öyle olmadığı anlaşılınca Ebu Müslim'e karşı bir hoşnutsuzluk baş gösterdi. Ebu Müslim; Humeyme tarafından daha önce atanan yöneticilerden daha geniş yetkilerle bölgeye geldi. Güç dengeleri Horasan nakiplerinin aleyhine; yeni yönetici lehine bozuldu. Horasan, Sicistan, Kirman, Cürcan, Kumis, Rey, İsfehan, Hemedan'ın Ebu Müslim'in idaresine bırakılması;[27] Süleyman bin Kesir ve onun gibi düşünenler için kabul edilir bir durum değildi. Bundan dolayı o belli bir müddet Ebu Müslim'e muhalefet etti.

2-İkinci itiraz noktası Ebu Müslim'in sosyal statüsüne yönelik olmuştur. Süleyman bin Kesir'in nazarında Ebu Müslim; kim ve nereli olduğu bilinmeyen bir kişiydi.[28] Aslında Ebu Müslim'in İcl kabilesine mensup bir köle olduğunu bilmesine rağmen kimliği ve nereli olduğu konusunda bir bilinmezliğin olduğunu beyan etmesi manasız değildi. Böylelikle taraftarlar Ebu Müslim'in geçmişini sorgulayacaklar belki de bu sayede onu ret edeceklerdi. Ama hesaba katmadığı bir şey vardı. İmam İbrahim bin Muhammed göndereceği yöneticinin sosyal statüsüne dair itiraz ve eleştirileri izale etme noktasında onu Ehl-i Beyt'ten biri olarak ilan etmişti.[29] Siyaseten Ehl-i Beyt kavramının sınırlarını genişleten Humeyme yönetimi Ebu Müslim'in konumunu bu şekilde dini bir zırhla sağlamlaştırdı. Bu dini kimlik sebebiyle

---

[22]Anonim (1971). A.g.e., s. 272- 273.
[23]Taberî (1991). A.g.e., IV, s. 310- 311; İbnu'l-Esîr (1986). A.g.e., V, s. 299- 300.
[24]Taberî (1991). A.g.e., IV, s. 311; Anonim (1971). A.g.e., s. 272.
[25]Hidaş'ın yapmış olduğu yanlışın bir benzerini Ebu Müslim'in yapmasından endişe eden kişilerin onu kabul etmediği düşüncesi gerçeği yansıtmamaktadır. Bkz: E. L. Daniel (1979). *The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule*, Minneapolis, s. 47. Hidaş olayı sonrası Horasanın önde gelen yöneticilerinin Humeyme merkezli yönetim tarafından daha çok yetkilerle donatılması bu iddiayı çürütmektedir.
[26]Taberî (1991). A.g.e., IV, s. 300; Belâzurî (1978). A.g.e., III, s. 119; Anonim (1971). A.g.e., s. 256; İbn Kesîr (1995). A.g.e., X, s. 55.
[27]Anonim (1971). A.g.e., s. 270.
[28]Anonim (1971). A.g.e., s. 270- 271.
[29]Taberî (1991). A.g.e., IV, s. 300; İbn Haldûn (1967). A.g.e., III, s. 220.

muarızlarının iddialarından emin oldu. Öyle ki; kendisini Süleyman bin Kesir'e karşı savunan; Ebu Davud Halid bin İbrahim taraftarların bir kısmını İmamın emrine ve Ehl-i Beyt'ten olan birine isyan ile suçluyordu. Horasan halkının Ehl-i Beyt'e karşı beslemiş olduğu sevgi ve göstermiş olduğu saygı göz önüne alındığında bu tür bir propagandanın etkili olacağı muhakkaktı. Neticede Süleyman bin Kesir ve onun siyasi çizgisinde olanlar tek başlarına kaldıklarından zorla da olsa Ebu Müslim'in otoritesini kabul ettiler. Süleyman bin Kesir bir müddet direndikten sonra Ebu Müslim'in Horasan yöneticiliğini kabul etse de; bu çekişme ikili arasındaki ilişkilerde tamiri mümkün olmayan hasarlar meydana getirdi. Hareket içerisinde baş gösteren bu iktidar mücadelesine davetin geleceği düşünülerek son verildiyse de; bu olay yüzünden Ebu Müslim, Süleyman bin Kesir'e karşı hep soğuk davrandı.[30]

4- Süleyman bin Kesir'in Öldürülmesi

Ebu Müslim Abbasi ihtilali başarı ile sonuçlana kadar, Süleyman bin Kesir'e karşı olan öfke ve kinini bastırmayı başardı. Abbasiler Kufe'de iktidara geldiklerinde, Horasan bölgesinin hakimi Ebu Müslim idi. Süleyman bin Kesir'i öldürmek için de önünde hiçbir engel kalmamıştı. Öldürmek Ebu Müslim için zor bir tercih değildi. Henüz ihtilal tamamlanmadan Lahız bin Kurayz'ı ihanet ettiği gerekçesi ile öldürtmüştü.[31]Öte yandan Ebu Seleme el-Hallal'i Kufe'de öldüren katilleri de gönderen Ebu Müslim idi.[32]Artık Süleyman bin Kesir'in öldürülmesi de bir bahaneye kalmıştı. Halife'nin kardeşi Ebu Cafer'in, Ebu Müslim'i ziyaret için Horasan'a geldiği sıralar yaşanan bir olay Ebu Müslim'e aradığı fırsatı verdi.

Rivayete göre Horasan'a gelen heyetin içerisinde Alioğullarından Ubeydullah bin el-Hüseyin de(el-Arac) vardı. Süleyman bin Kesir, Ubeydullah ile birlikte dolaşmaya başladı ve ona: *"Biz sizin işinizin(iktidarınızın) tamama ermesini umuyorduk. İstediğiniz zaman bizi dilediğiniz işlere çağırın."*dedi. Ubeydullah bu konuşmayı Ebu Müslim'in bir hilesi zannetti ve korktu. Süleyman ile Ubeydullah'ın birlikte dolaştığı haberi Ebu Müslim'e ulaştı. Ubeydullah da Ebu Müslim'e gelerek Süleyman bin Kesir'in kendisine anlattığı şeyi haber verdi. Ubeydullah olanları Ebu Müslim'e haber vermediği takdirde onun kendisine kötülük yapmasından ve kendisini öldürmesinden korkuyordu. Ebu Müslim, Süleyman bin Kesir'i yanına çağırdı ve ona: *" İmam'ın bana söylemiş olduğu 'Şüphelendiğin kişiyi öldür' sözünü hatırlıyor musun?"* dedi. O da *"Evet"* karşılığını verdi. Ebu Müslim sözüne devam ederek: *"Şüphesiz ben senin hakkında şüphe duyuyorum."* dedi. Süleyman bin Kesir öldürüleceğini anlamıştı: *" Allah'ın adıyla sana yalvarıyorum"* diye ona seslendi. Ebu Müslim: *"Allah'ın adını alarak bana yalvarma! Sen, İmam'a karşı ihanetini içinde sakladın"* karşılığını verdi. Daha sonra öldürülmesini emretti ve Süleyman bin Kesir'in boynu vuruldu.[33]

Süleyman bin Kesir'in ortadan kalkması sadece Ebu Müslim'in işine gelmiyordu. Hareket içerisinde ondan hoşlanmayan insanların sayısı hiçte az değildi. Bundan dolayı onun öldürülmesi kolay ve olaysız gerçekleşti. Süleyman bin Kesir'in düşmanlarından biri de; Halid bin Kesir et-Temimi(Ebu'l-Muğire) idi ve bu düşmanlığın bir nedeni vardı. Rivayete göre Halid bin Kesir hareket içerisinde nakip olma şansına sahip biriydi. İsmi nakip adayları arasında zikredilmekteydi Fakat Süleyman bin Kesir, Lahız bin Kurayz'ın damadının nakip olması için

---

[30]Taberî (1991). A.g.e., IV, s. 310; İbnü'l- Esîr (1986). A.g.e., V, s. 301.

[31] Taberî (1991). A.g.e., IV, s. 323; İbnü'l- Esîr (1986). A.g.e., V, s. 315; Ebu Muhammed Ahmed İbn Asem el-Kûfî (1986). *Kitabu'l-Fütûh*, Beyrut, VII-VIII, s. 352–353. Diğer bir rivayete göre Ebu Müslim Lahiz bin Kurayz'ın öldürmeden önce: *"Ey Lahiz! Dinde kabilecilik var mıdır?"* diye sormuş sonra boynunu vurmuştur. Bkz: Belâzurî (1978). A.g.e., III, s. 131. Lahiz bin Kurayz'ın Ebu Müslim tarafından öldürülmesi Abbâsi hareketi içerisindeki iç çekişmeleri gün yüzüne çıkaran bir olay olarak görülmelidir. Lahız bin Kurayz hareketin üst düzey 12 sorumlusundan biriydi. Merv ele geçirilmeden önce de Nasr bin Seyyar'a gönderilen heyetin içinde yer almıştı. Bkz: Anonim (1971). A.g.e., s. 286. Hareket aleyhine herhangi bir faaliyeti olmamasına rağmen Nasr bin Seyyar'ın kaçışının baş sorumlusu olarak gösterilmesi ve idam gerekçesinde "dini ifsat" gerekçesinin ileri sürülmesi bir hayli ilginçtir. Onun hakkında suçlamalar bununla da sınırlı kalmamıştır. Lahiz'ın Mervan bin Muhammed'in casusu olan Kurayz bin Mecac bin el-Müstevrid ile arkadaş olduğunu, bu arkadaşlığa kendisi de; Temim kabilesinden olan el-Kasım Mücaşi'nin de katıldığı ileri sürülmüştür. Bkz: Anonim (1971). A.g.e., s. 389- 390. Bu idam siyaseten katl olarak görülmelidir. Ebu Müslim bu idamla kendisi için ileride tehlike oluşturabilecek birini saf dışı bırakmış oldu.

[32]Belâzurî (1978). A.g.e., III, s. 155- 156; Taberî (1991). A.g.e., IV, s. 360; İbnü'l- Esîr (1986). A.g.e., V, s. 354- 355.

[33]Taberî (1991). A.g.e., IV, s. 360; İbnü'l- Esîr (1986). A.g.e., V, s. 355.

çabaladı ve bunda da başarılı oldu. Bu olaydan sonra Halid, Süleyman bin Kesir'e karşı düşmanlık besledi. Ebu Müslim, Süleyman bin Kesir'in ihaneti ve hainliği için şahitlik edecek kişiler aradığı zaman bu işi düşünmeden kabul etti. Onun şahadeti ile Ebu Müslim, Süleyman bin Kesir'i öldürdü.[34] Diğer bir rivayete göre; Süleyman bin Kesir Horasan'a gelen Cafer el-Mansur'a: *"Biz ancak işinizin(iktidarınızın) tamama ermesini istedik. Hamdolsun bu Allah'ın nimeti sayesinde gerçekleşti. Şayet isterseniz işi onun(Ebu Müslim) aleyhine çevririz."*dedi. Ayrıca Süleyman bin Kesir'in oğlu olan Muhammed bin Süleyman Hidaşiyye[35] mezhebine mensup biriydi. Ebu Müslim işleri yoluna koyunca ilk iş olarak Muhammed bin Süleyman'ı öldürdü. Oğlu öldürülen Süleyman bin Kesir ***el-Keffiye*** adı verilen topluluğa iltihak etti. Süleyman bin Kesir bu topluluğa: *"Ellerimiz ile nehir yatağını biz kazdık ve bizim dışımızda biri*(Ebu Müslim) *geldi, oradan su aktı."* Süleyman bin Kesir'in bu sözü Ebu Müslim'e haber verilince ondan tiksinmeye başladı. Ayrıca dailerden Ebu Turab[36], Muhammed bin Ulvan el-Mervezi[37]ve diğerleri, Süleyman bin Kesir'in bir üzüm salkımını eline alıp: *" Ey Allah'ım! Ebu Müslim'in yüzünü bu üzüm salkımını kararttığın gibi karart ve onun kanı ile beni sula"* dediğini ve buna ilaveten Süleyman'ın oğlunun ***Hidaşi*** olup İmam'ın gönderdiği mektubun üzerine pislediğine; şahitlik ettiler. Ebu Müslim adamlarından birine emir vererek: *" Alın bu adamı Harezm'e* götürün. "dedi. Ebu Müslim bu sözü birini öldürteceği vakit kullanırdı. Süleyman bin Kesir öldürüldü. Onun katledilmesini bir mektup ile Ebu'l-Abbas'a bildirdi. Ebu'l-Abbas ise bu mektuba cevap yazmadı.[38] Onun, Ebu Seleme'nin katledilmesine karşı olduğu için öldürüldüğüne dair rivayet de mevcuttur.[39]

Sonuç

Ebu Müslim'in hainlik yapmakla suçladığı Süleyman bin Kesir hayatı boyunca Abbasi hareketinin başarısı için gayret göstermiş, maddi ve manevi fedakârlıktan kaçınmamış bir kişidir. Hal böyle iken onu ihanet ile suçlamanın mantığını anlamak oldukça güçtür. Öyle ki, Abbasi halifesi Ebu'l-Abbas'ın böyle bir cinayeti onayladığına dair elimizde somut bir kanıt da yoktur. Aksine ikinci halife Cafer el-Mansur, Süleyman bin Kesir'in öldürülmesi olayı da dâhil Ebu Müslim'e bir çok suçlama yöneltmiş ve onu öldürtmüştür.

Ebu Müslim, Horasan'a ilk defa gönderildiği zaman kendisine tavır koyan, tahkir eden, fırlatmış olduğu cisimle yüzünü yaralayan Süleyman bin Kesir'i bir türlü affedemiyordu. Sanki o cisim yüzünü değil de yüreğini yaralamıştı. Psikolojik anlamda öfke ve kininin yatışması ancak düşmanının ölümü ile mümkün olabilirdi. Ancak tek başına bu neden Süleyman bin Kesir'in öldürülmesine yetmeyebilirdi. Bu yüzden belli değerlere ihanet suçlaması ancak böyle siyasi bir cinayeti meşru kılabilirdi. Süleyman bin Kesir'e yönelttiği "İmama karşı ihanet içerisinde olma" suçlamasını bu çerçevede algılamak lazımdır. İhanet suçlamasının somut delillerle desteklenmesi gerekiyordu. Süleyman bin Kesir'le arası iyi olmayan, siyasi çıkar peşinde olan kimseler tereddüt göstermeden, gönüllü olarak Süleyman bin Kesir aleyhine şahitlikte bulundular. O'nu sapkın olmak ve İmam'ın göndermiş olduğu mektuba saygısızlık yapmakla suçladılar. Gerçekten böyle bir şey olsaydı Ebu Müslim'den önce bunun cezasını Abbasi halifesi verirdi. Oysa ki; Süleyman bin Kesir ölmeden ve öldükten sonra da Abbasiler'in nazarında saygın bir kişi olarak anılmıştır.

Süleyman bin Kesir, H.100/718 yılında başlayan ve bizzat İmam Muhammed bin Ali'nin tespit etmiş olduğu isimler arasında katledilen üçüncü kişidir. Daha önce Lahız bin

---

[34]Anonim (1971). A.g.e., s. 220. Ayrıca bkz: Atvan (1984). A.g.e., s. 357-360.

[35] Hidaşiyye: 118/735 tarihinde Horasan'a propaganda maksadıyla gönderilen Ammar bin Yezdad'ın ileri sürdüğü sapık fikirleri kabul edenlerin kurmuş olduğu mezhebin ismidir.

[36]Ebu Turab: Bu şahıs davetçilerin davetçisi sınıfında yer almaktaydı. Anonim (1971). A.g.e., s. 223.

[37]Muhammed bin Ulvan el-Mervezi: Abbâsî taraftarlarının önde gelen ismidir. Süleyman bin Kesir ve kardeşi Ebu Müslim'e fiili saldırıda bulunduğu zaman Ebu Müslim'in yarasını saranlardan biriydi. Anonim (1971). A.g.e., s. 271.

[38] Belâzurî (1978). A.g.e., III, s. 168.

[39]Ibn Haldûn (1967). A.g.e., III, s. 377.

Kurayz ardından Ebu Seleme el-Hallal, Ebu Müslim tarafından öldürülmüştür. Dikkat edilirse Süleyman bin Kesir ve Lahız bin Kurayz Horasan bölgesinin, Ebu Seleme de Kufe'nin önde gelen isimlerindendir. İlk iki isim Ebu Müslim'e üçüncü isim de Abbasiler'e muhalefet etmenin cezasını canları ile ödediler. Süleyman bin Kesir'in Ebu Seleme'nin öldürülmesine muhalefet ettiğinden dolayı katledildiği iddialarına gelince; bu tek başına bu cinayetin nedeni olamaz. Belli ki; Abbasiler'in böyle bir eyleme tepki göstermesine engel olmak ya da en azından tepkinin şiddetini azaltmak için böyle bir iddia ortaya atılmıştır.

Hülasa; Süleyman bin Kesir'in hain olduğuna ya da davasına ihanet ettiğine dair elimizde somut bir delil yoktur. Objektif olmayan ve tamamen spekülatif bilgiye dayanan iddialar; tarihi gerçekler açısından problemlidir. Onun aleyhinde ortaya atılan iddialar ise; siyasi cinayeti örtbas etmek ve insanların dikkatini başka yönlere çekmek için ustaca yapılmış bir manevradan öteye geçmemektedir.

KAYNAKÇA

ANONİM (1971). *Ahbâru'd-Devleti'l-'Abbâsiyye*, thk: Abdülaziz ed-Dûrî, Beyrut.
ATVAN, H. (1984). *ed-Davetü'l-'Abbâsiyye: Tarîh ve Tatavvur*, Beyrut.
BELÂZURÎ, Ebu'l-Abbas Ahmet bin Yahya (1978). *Ensâbu'l-Eşrâf*, nşr: Abdülaziz ed-Dûrî, I-IV Beyrut.
DANIEL, E. L. (1979). *The Political and Social History of Khurasan Under Abbasid Rule*:747-820, Minneapolis.
DİNEVERÎ, Ebu Hanife Ahmed bin Davud (1985). *el-Ahbâru't-Tıvâl*, thk: Ömer Faruk t-Tabai, Beyrut.
EZDÎ, Ebu Zekeriya Yezid bin Muhammed (1967). *Tarîhu'l-Mevsıl*, nşr:Ali Habib, Kahire.
İBNU'L-ESÎR, İzzüddin Ali bin Ebi'l-Kerem (1986). *el-Kâmil fi't-Târîh*, çev: Mehmet Eryarsoy-Yunus Apaydın, I-XII, İstanbul.
İBN HALDÛN, Abdurrahman bin Muhammed (1967). *Kitâbu'l-İber*, I-VII, Beyrut.
İBN KESÎR İsmail bin Ömer (1995). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, çev: Mehmet Keskin, I-IX, İstanbul.
KÛFÎ, Ebu Muhammed Ahmed İbni Asem (1986). *Kitâbu'l-Fütûh*, I-VIII, Beyrut.
MAKDİSÎ, Mutahhar bin Tahir (1916). *Kitâbu'l-Bed ve't-Târîh*, I-VI, Paris.
ÖZGÜDENLİ, O. G. (2005). "Merv", *İslam Ansiklopedisi, (T.D.V.)*, XXVIIII, İstanbul.
SHARON, M. (1986). " Khidash", *EI2*, V, Leiden.
TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed bin Cerir (1991). *Tarîhu'l-Umem ve'l-Mülûk*, I-VI, Beyrut.
VLOTEN V. V. (1986). *Emeviler Devrinde Arap Hâkimiyeti-Şia Mesih Akideleri Üzerine Araştırmalar*, çev.: Mehmet S.Hatipoğlu, Ankara.
WELLHAUSEN, J. (1963). *Arap Devleti ve Sükûtu*, trc: Fikret Işıltan, Ankara.
YAKÛBÎ, Ahmed bin Ebu Yakub bin Cafer bin Vehb(tsz.). *Târîhu'l-Yakûbî*, I-II, Beyrut.